

Sahibkarlığa və Bazar İqtisadiyyatının İnkişafına Yardım Fondu

“Kiçik sahibkarlığın inkişafına dəstək” layihəsi

**QADIN ƏMƏYİ QADAĞAN OLUNAN İŞ YERLƏRİ VƏ PEŞƏLƏRƏ DAİR
APARILMIŞ ARAŞDIRMA ÜZRƏ**

HESABAT

Layihə rəhbəri: Sabit Bağırov, SBIİYF prezidenti

Araşdırmaçılar: Hafiz Həsənov, hüquqşünas,

Əliməmməd Nuriyev, hüquqşünas

GİRİŞ

Müasir dünyanın mütərəqqi təcrübəsi məşğuliyyət sahəsində gender bərabərliyini təşviq edir, baxmayaraq ki bu həmişə belə olmayıb.

Belə ki, Beynəlxalq Əmək Təşkilatının 1935-ci il tarixli Konvensiyasında qadın əməyinin yeraltı işlərdə tətbiqi nəzərdə tutulub, lakin 1918-ci il, 1938-ci il və 1948-ci il tarixli Konvensiyalarında gecə işlərində və yeraltı işlərdə qadın əməyinin tətbiqi qadağan edilib. Həmçinin, sənaye inqilabından sonra bir sıra ölkələrdə qadınların təhlüksüz iş şəraitindən müdafiəsi məqsədilə onlara müəyyən iş növləri qadağan edilib.

Hazırda dünyanın 104 ölkəsində qadın əməyinin qadağan edildiyi iş yerləri və peşələrlə bağlı məhdudiyyətlər vardır. Hesablamalara görə bu məhdudiyyətlər təxminən 2,7 milyard qadının iş yeri və peşə seçiminə mənfi təsir göstərir.

Araşdırmalar göstərir ki, qadın əməyinin tətbiqinə məhdudiyyətlər daha çox istehsalatın dağ mədən sənayesi (65 ölkədə), emal sənayesi (47 ölkədə), tikinti (37 ölkədə), elektrik enerjisi (29 ölkədə), kənd təsərrüfatı (27 ölkədə), su təchizatı (26 ölkədə) və nəqliyyat (21 ölkədə) sahələrində daha geniş yayılmışdır.

Bundan əlavə, dünyanın 29 ölkəsində qadınlar kişilər kimi gecə işlərində işləyə bilmirlər. Qadınların gecə işlərində işləmələrinə məhdudiyyətlər daha çox Cənubi Asiya, Yaxın Şərq və Şimali Afrika regionları ölkələrinin 55 – 63 faizində rast gəlinir.

Bunlarla yanaşı, dünyanın 18 ölkəsində qanunla kişilərin öz həyat yoldaşlarının işləmələrini qadağan etmək hüquqları vardır.¹

Araşdırmalar göstərir ki, qadın əməyinin qadağan ediliyi ölkələrin böyük əksəriyyəti əsasən iqtisadi cəhətdən zəif inkişaf etmiş və ya inkişaf etməkdə olan ölkələrdir.

İqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrin əksəriyyətində isə, qadın əməyinin tətbiqi ilə bağlı məhdudiyyətlər demək olar ki, yoxdur. Lakin bu ölkələr sırasında Fransa, Çexiya və Sloveniya istisna təşkil edir.

Postsovet məkanına daxil olan ölkələrə gəldikdə isə, bu cür məhdudiyyətlər az və ya çox dərəcədə 9 ölkədə olub.

Qadın əməyi üçün məhdudiyyətlər Rusiyada Federasiyasında 456 (hazırda 79-a endirilib), Ukrayna Respublikasında 450 (hazırda ləğv edilib), Qazaxıstan

---

¹ Dünya Bankının “Qadın, Biznes və Hüquq” Hesabatı <https://wbl.worldbank.org/en/reports>

Respublikasında 299, Belarus Respublikasında 181, Moldova Respublikasında 29 iş yerlərini və peşələri əhatə edib.

Araşdırmalar göstərir ki, qadın əməyinin tətbiqi ilə bağlı bu cür məhdudiyyətlərin müəyyən edilməsi həm də, bu cür peşələrin və işlərin qadınların sağlamlığına, xüsusilə analığın mühafizəsi və qadınların reproduktiv sağlamlığının qorunması, bu peşələrin və işlərin təhlükəsiz olmaması və ağır olması, habelə böyük fiziki güc tələb etməsi ilə əlaqələndirilir.

Eyni zamanda onu da qeyd edək ki, Beynəlxalq Əmək Təşkilatının “Analığın mühafizəsi haqqında” Konvensiyası ilə üzv ölkələr üçün sənaye, qeyri-sənaye və kənd təsərrüfatı sahəsində işləyən qadınların sağlamlığının qorunması ilə bağlı bir sıra məhdudiyyətlər müəyyən edilib.

Burada göstərilir ki, hər bir üzv-dövlət işəgötürənlərin və işçilərin nümayəndəli təşkilatları ilə məsləhətləşmələr apardıqdan sonra, səlahiyyətli hakimiyyət orqanları tərəfindən ananın və ya uşağın sağlamlığı üçün zərərli hesab edilən və yaxud mövcud qiymətləndirmə üzrə ananın və ya onun uşağının sağlamlığını böyük risk altında qoyan işlərin hamilə qadınlar və ya süd əmizdirən analar tərəfindən yerinə yetirilməməsinin təmin edilməsi üçün lazımi tədbirlər görür.²

Həmçinin, Avropa Sosial Xartiyası da işləyən qadınların analıq dövründə xüsusi müdafiə hüququnu üzv dövlətlər üçün şərt kimi irəli sürür. Burada göstərilir ki, İşləyən qadınların analığının qorunması hüququnun səmərəli həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədilə iştirakçı dövlətlər hamilə qadınların, yaxın vaxtlarda doğmuş və uşaqlarını əmizdirən anaların gecə vaxtı işləməsini tənzimləmək, hamilə qadınların, yaxın vaxtlarda doğmuş və uşaqlarını əmizdirən anaların yeraltı mədənlərdə və təhlükə, sağlamlıq və ağırlıq baxımından yararlı olmayan digər işlərdə işləməsini qadağan etmək və belə qadınların əmək hüquqlarını müdafiə etmək üçün müvafiq tədbirləri həyata keçirmək öhdəlikləri götürürlər.³

Beləliklə, bütün bunlar göstərir ki, dünyada qadın əməyinin tətbiq olunduğu iş yerləri və peşələrlə bağlı yanaşmalar müxtəlif mərhələlərdə müxtəlif olub və bu məsələ indi də global müzakirə mövzularından biri kimi geniş müzakirə olunur. Bu müzakirələr üzrə təhlillər göstərir ki, bu məsələyə indiki yanaşmalar daha çox qadın əməyinin tətbiqi üzrə hər cür

---

² Beynəlxalq Əmək Təşkilatının “Analığın mühafizəsi haqqında” Konvensiyasının 3-cü maddəsi, Azərbaycan bu Konvensiyanı 11 may 2010-cu il tarixli, 1004-IIIQ sayılı qanunla ratifikasiya edib.

³ Avropa Sosial Xartiyasının 8-ci maddəsi. Azərbaycan bu Xartiyanı 6 yanvar 2004-cü il tarixli, 575-IIQ sayılı qanunla ratifikasiya edib.

ayrı-seçkilin ləğvinə və bunun insanların öz seçimləri əsasında müəyyən edilməsinə yönəlib.

I. AZƏRBAYCANDA QADIN ƏMƏYİNİN QADAĞAN EDİLDİYİ

İŞ YERLƏRİ VƏ PEŞƏLƏR

Postsovet məkanına daxil olan ölkələrin əksəriyyətində olduğu kimi Azərbaycanda da qadın əməyinin qadağan edildiyi iş yerləri və peşələr vardır.

Araşdırmalar göstərir ki, bu cür qadağaların müəyyən edilməsi daha çox keçmiş Sovetlər İttifaqının dövlət olaraq xarakterindən və idarəetmə formasından irəli gəlib.

Belə ki, daha çox sosial dövlət kimi xarakterizə olunan Sovetlər İttifaqında və bu İttifaqa daxil olan müttəfiq respublikalarda qadına və qadın əməyinə daha həssas yanaşma olub və bu siyasət qanunvericilikdə, o cümlədən əmək qanunvericiliyində də öz təsbitini tapıb. Məhz bunun nəticəsi olaraq İttifaq və bu İttifaqa daxil olan ölkələrin əmək qanunvericiliyində qadın əməyinin tətbiqi qadağan oldunan çoxsaylı işlər və peşələr bağlı normalar mövcud olub.

Sovetlər İttifaqının dağılmasından sonrakı mərhələdə bir müddət keçmiş sovet respublikalarının əksəriyyətinin qanunvericiliyinin formalaşdırılması əsasən Rusiya Federasiyasının qanunvericiliyinin təsiri altında olub.

Bu mərhələdə "Rusiya Federasiyasında əməyin qorunmasının əsasları haqqında" 17 iyul 1999-cu il tarixli, 181-FZ sayılı Federal Qanunu qəbul edildi və bu qanunla qadınların ağır işlərdə, zərərli və ya təhlükəli iş şəraitində işlədilməsində ümumi qadağa qoyulub.

Postsovet məkanına daxil olan bir sıra ölkələr kimi Azərbaycanın əmək qanunvericiliyində də Rusiya Federasiyasının əmək qanunvericiliyinə uyğun olaraq qadın əməyinin tətbiqi qadağan edilən bu cür normalar qəbul olunub.

Bununla yanaşı onu da qeyd edək ki, həmin dövrdə Azərbaycanın qoşulduğu bir sıra beynəlxalq konvensiyalarda qadın əməyinin və analığın mühafizəsi ilə bağlı öhdəliklər nəzərdə tutulub və bu öhdəliklər də bir sıra iş yerlərində və peşələrdə qadın əməyinin tətbiqinə məhdudiyyətlər müəyyən edilməsinə öz təsirini göstərib.

Bütün bunlar nəticə etibararı ilə, Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsində qadın əməyinin tətbiqi qadağan olunan iş yerləri və işləri müəyyən edən 241-ci maddənin təsbit olunmasına və "Qadın əməyinin tətbiqi qadağan olunan, əmək şəraiti zərərli və ağır olan

istehsalatların, peşələrin (vəzifələrin), habelə yeraltı işlərin siyahısı”nın müəyyən edilib təsdiq edilməsinə gətirib çıxarıb.

Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin (Məcəllə) 241-ci maddəsinin mövcud redaksiyasında qadın əməyinin tətbiqi qadağan olunan iş yerləri və işlərə dair normalar aşağıdakı kimi müəyyən edilib:

- Əmək şəraiti ağır, zərərli olan iş yerlərində, habelə yeraltı tunellərdə, şaxtalarda və digər yeraltı işlərdə qadın əməyinin tətbiqi qadağandır.
- Bir qayda olaraq, fiziki işlə məşğul olmayan, rəhbər vəzifələrdə çalışan və ya sosial, sanitariya-tibbi xidmətlər göstərən, habelə fiziki işlər görmədən yeraltı iş yerlərinə düşüb qalxmaqla ayrı-ayrı vaxtlarda qadınlar tərəfindən müvafiq yeraltı işlərin yerinə yetirilməsinə yol verilir
- Qadınların 15 kiloqramdan artıq ağır əşyaların qaldırılması və 10 kiloqramlıq əşyanın bir yerdən başqa yerə daşınması işlərinə cəlb edilməsi qadağandır.
- Qadınların əmək funksiyasına yalnız aşağıdakı normalar həddində ümumi çəkisi olan ağır şeylərin əl ilə qaldırılması və daşınması işlərinin görülməsi (xidmətlərin göstərilməsi) daxil edilə bilər:
  - a) başqa işləri görməklə yanaşı eyni zamanda ümumi çəkisi 15 kiloqramdan çox olmayan əşyaların əl ilə qaldırılaraq başqa yerə daşınması;
  - b) ümumi çəkisi 10 kiloqramdan çox olmayan əşyanın bir metr yarımdan artıq hündürlüyə qaldırılması;
  - c) bütün iş günü (iş növbəsi) ərzində müntəzəm olaraq ümumi çəkisi 10 kiloqramdan çox olmayan əşyanın əl ilə qaldırılıb başqa yerə daşınması;
  - ç) 15 kiloqramdan artıq gücün sərf edilməsi tələb olunan yüklənmiş təkərli araba və ya hərəkət edən digər vasitələrlə əşyaların daşınması.
- Hamilə və 3 yaşınadək uşağı olan qadınların bu maddədə nəzərdə tutulmuş işlərin görülməsinə cəlb olunması qadağandır.
- Hamilə və 3 yaşınadək uşağı olan qadınların bu maddədə nəzərdə tutulmuş işlərin görülməsinə cəlb olunması qadağandır.

Bundan başqa Məcəllənin 242-ci maddəsinin tələblərinə görə hamilə qadınların və 3 yaşına çatmamış uşağı olan qadınların gecə işlərinə, iş vaxtından artıq işlərə, istirahət, iş

günü hesab edilməyən bayram və digər günlərdə işə cəlb edilməsinə, habelə onların ezamiyyətə göndərilməsinə yol verilmir.

Qeyd edək ki, eyni tələb həm də Əmək Məcəlləsinin 98-ci maddəsində nəzərdə tutulub.

Bunlarla yanaşı, Məcəllənin 241-ci maddəsinin 6-cı bəndi ilə qadın əməyinin tətbiqi qadağan olunan əmək şəraiti zərərli və ağır olan istehsalatların, peşələrin (vəzifələrin), habelə yeraltı işlərin siyahısının müəyyən edilməsi və təsdiqlənməsini nəzərdə tutulub.

Bu maddənin tələblərinə müvafiq olaraq Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 1999-cu il 20 oktyabr tarixli 170 nömrəli qərarı ilə “Qadın əməyinin tətbiqi qadağan olunan, əmək şəraiti zərərli və ağır olan istehsalatların, peşələrin (vəzifələrin), habelə yeraltı işlərin siyahısı” (Siyahı) təsdiq edilib.

Bu Siyahı üzrə iqtisadiyyatın 38 sahəsi üzrə 678 əmək şəraiti zərərli və ağır olan istehsalatlar, peşələr (vəzifələr), zərərli işlər, yeraltı işlər və s. üzrə qadın əməyinin tətbiqi qadağan edilib.

Bu Siyahı üzrə təhlillər göstərir ki, burada qadın əməyinin qadağan edildiyi iş yerləri və peşələr əsasən 3 səbəblə əlaqələndirilir:

- 1). Qadınların sağlamlığına, xüsusilə reproduktiv sağlamlığına ziyan vurmaması;
- 2). Bu peşələrin və iş yerlərinin təhlükəsiz olmaması;
- 3). Bu peşələrin və iş yerlərinin ağır olması və böyük fiziki güc tələb etməsi.

Bu Siyahıya metal əritmə sahəsində, tikinti, quraşdırma və təmir-tikinti işləri üzrə, tikinti materiallarının istehsalı, mədən işləri, qurğuların qazılması, neft və qaz hasilatı, qara metallurgiya, əlvan metallurgiya, elektrik stansiyalarının avadanlıqlarının istismarı, elektrik stansiyalarının və şəbəkələrinin avadanlıqlarının təmiri, abrazivlərin istehsalı, elektrotexnika sahəsi, raddiotexnika və elektron sahəsi, uçuş aparatlarının istehsalı və təmiri, gəmiqayırma və gəmi təmiri, kimya istehsalatı, rezin emalı, neftin, qazın, şistlərin və kömürün emalı, sintetik neft məhsullarının, neft yağlarının və sürtgü yağlarının emalı, ağaç tədarükü işləri, mebel istehsalı, sement istehsalı, daşın emalı və daşökme məmulatlarının istehsalı, dəmir-beton, beton məmulatları və konstruksiyalarının istehsalı, istilik keçirməyən materialların istehsalı, yumşaq dam örtüyünün və hidroizolyasiya materiallarının istehsalı, şüşə və şüşə məmulatlarının istehsalı, toxuculuq və yüngül sənaye, yeyinti sənayesi, dəmiryol nəqliyyatı və metropoliten, avtomobil nəqliyyatı, dəniz nəqliyyatı, çay nəqliyyatı, mülki aviasiyanın istismarı, təlim-uçuş müəssisələri, rabitə,

poliqrifiya istehsalatı, musiqi alıtlırının istehsalı, kənd təsərrüfatı, xalq təsərrüfatının bütün sahələri üçün ümumi olan fəhlə peşələri üzrə bir sıra iş yerləri və peşələr daxil edilib.

Beləliklə, Azərbaycanın əmək qanunvericiliyi üzrə araşdırmalardan belə qənaətə gəlmək olar olur ki, burada qadın əməyinin tətbiqi qadağan edilən iş yerləri və peşələrin sayı xeyli dərəcədə çoxdur və Azərbaycan bu məsələdə postsovet məkanına daxil olan respublikalar arasında demək olar ki, lider ölkədir.

Hesab edirik ki, Azərbaycanda qadın əməyinin tətbiqinin qadağan edildiyi işlərin və peşələrin dairəsinin bu cür çoxluğu həm də, ölkə iqtisadiyyatında neft-qaz hasilatı və dağ-mədən işləri, filizçixarma kimi sənaye sahələrinin digər sənaye sahələrinə nisbətən daha çox yer alması ilə bağlıdır.

II. QADINLARIN QADAĞAN EDİLMİŞ İŞLƏRƏ VƏ PEŞƏLƏRƏ

CƏLB EDİLMƏSİNƏ GÖRƏ MƏSULİYYƏT

Qadınların qadağan edilmiş işlərə və peşələrə cəlb edilməsinə dair aparılan araşdırmalar göstərir ki, Azərbaycanın qanunvericiliyində qadın əməyinin tətbiqi qadağan olunan iş yerləri və işlərlə bağlı Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsinin 241-ci maddəsinin tələblərinin və Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 1999-cu il 20 oktyabr tarixli 170 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş "Qadın əməyinin tətbiqi qadağan olunan, əmək şəraiti zərərli və ağır olan istehsalatların, peşələrin (vəzifələrin), habelə yeraltı işlərin siyahısı"nda nəzərdə tutulan qadağalara əməl edilməməsinə görə işəgötürənlər üçün inzibati və cinayət qanunvericiliyində konkret məsuliyyət nəzərdə tutulmamışdır.

Belə ki, Əmək Məcəlləsinin 12-ci maddəsində göstərilir ki, işəgötürən əmək və əmək qanunvericiliyinə dair digər normativ hüquqi aktların tələblərinə əməl etməlidir

Həmçinin Əmək Məcəlləsinin 54-cü maddəsinin tələblərinə görə işəgötürən əmək şəraitini təmin etməli, əməyin mühafizəsi, texniki təhlükəsizlik normalarını gözləməlidir.

Əmək Məcəlləsinin 312-ci maddəsində göstərilir ki, əmək qanunvericiliyini pozan işçi, işəgötürən və digər fiziki şəxslər Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətlər Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş hallarda müəyyən edilmiş qaydada məsuliyyətə cəlb edirlər.

Həmçinin, Məcəllənin 313-cü maddəsində deyilir ki, ictimai təhlükəli əməlləri ilə qanunvericiliklə müəyyən edilmiş əməyin mühafizəsi qaydalarını və ya işçilərin,

işgötürənlərin hüquqlarını və qanuni mənafələrini və ya bu Məcəllənin tələblərini hər hansı formada kobud şəkildə pozan şəxslər Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş hallarda və müəyyən edilmiş qaydada cinayət məsuliyyətinə cəlb edirlər.

Bunlarla bağlı qeyd edək ki, əmək qanunvericiliyinin pozulmasına görə inzibati məsuliyyət İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 192–ci (Əmək qanunvericiliyinin pozulması), 193-cü (İşçini əmək funksiyasına daxil olmayan işi (xidməti) yerinə yetirməyə məcbur etmə), 198-ci (Əməyin mühafizəsi qaydalarının pozulması), 199-cu (Sağlam və təhlükəsiz əməyin mühafizəsi şəraitinin təmin edilməməsi) maddələrində nəzərdə tutulub.

Sadalanan maddələrdə inzibati məsuliyyət yaradan əməllər sırasında konkret olaraq Əmək Məcəlləsinin 241-ci maddəsinin və Nazirlər Kabinetinin 1999-cu il 20 oktyabr tarixli 170 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş “Qadın əməyinin tətbiqi qadağan olunan, əmək şəraiti zərərli və ağır olan istehsalatların, peşələrin (vəzifələrin), habelə yeraltı işlərin siyahısı”nda nəzərdə tutulan qadağalara əməl edilməməsinə görə inzibati məsuliyyət nəzərdə tutulmayıb.

Həmçinin, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin əmək qanunvericiliyinin tələblərinin pozulmasına görə 144-2. (Məcburi əmək), 162-ci (Əmək mühafizəsi qaydalarını pozma) və 162-1.-ci (Əmək müqaviləsi (kontraktı) hüquqi qüvvəyə minmədən işçilərin hər hansı işlərin (xidmətlərin) yerinə yetirilməsinə cəlb edilməsi) maddələrində də qadın əməyinin tətbiqi üzrə qadağan edilmiş iş yerləri və peşələr üzrə tələblərə əməl edilməməsinə görə məsuliyyət müəyyən edən müddəalar yoxdur.

Bunlarla yanaşı onu da qeyd edək ki, yalnız İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 199-cu maddəsində sağlam və təhlükəsiz əməyin mühafizəsi şəraitinin təmin edilməməsi üçün inzibati məsuliyyət, Cinayət Məcəlləsinin 164-cü maddəsində isə, hamilə qadının və ya himayəsində üç yaşınadək uşağı olan qadının, üç yaşınadək uşağını təkbaşına böyüdən kişinin əmək hüquqlarını pozmağa görə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulub.

Beləliklə, yuxarıdakılardan çıxış edərək belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, Əmək Məcəlləsinin 241-ci maddəsinin tələblərinə və “Qadın əməyinin tətbiqi qadağan olunan, əmək şəraiti zərərli və ağır olan istehsalatların, peşələrin (vəzifələrin), habelə yeraltı işlərin siyahısı”nda nəzərdə tutulan qadağalara əməl edilməməsinə görə qanunvericilikdə inzibati və ya cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulmayıb.

Onu da qeyd edək ki, Əmək Məcəlləsinin 150-ci maddəsi əmək qanunvericiliyinə dair digər normativ hüquqi aktların tələblərinə əməl olunmasına dövlət nəzarətini nəzərdə

tutur və bu baddənin tələblərinə müvafiq olaraq bu nəzarəti Əmək və Əhalinin Sosial müdafiəsi yanında Dövlət Əmək Müfəttişliyi həyata keçirir.

Bu quruma daxil olan müraciətlərin araşdırılması göstərir ki, hər il bu quruma əmək qanunvericiliyinin pozulması üzrə təxminən 7000-dən çox şikayət daxil olur və bu şikayətlər içərisində Əmək Məcəlləsinin 241-ci maddəsinin tələblərinə və “Qadın əməyinin tətbiqi qadağan olunan, əmək şəraiti zərərli və ağır olan istehsalatların, peşələrin (vəzifələrin), habelə yeraltı işlərin siyahısı”nda nəzərdə tutulan qadağalara əməl edilməməsi ilə bağlı müraciətlər demək olar ki, olmayıb.

Məsələn, 2019-cu ilin ilk yarımilində Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi yanında Dövlət Əmək Müfəttişliyi Xidməti daxil olmuş müraciətlərin araşdırılması zamanı 282 hüquq pozuntusu aşkar edib. Hüquq pozuntuları əsasən əmək müqavilələrinin bağlanılmaması və ya onun şərtlərinin yerinə yetirilməməsi, məzuniyyət hüquqlarının pozulması, qanunvericiliyin tələbləri pozulmaqla əmək müqavilələrinə xitam verilməsi və s. kimi məsələlərlə bağlı olub.⁴

Bunlarla yanaşı, məhkəmə qərarları üzrə araşdırmalar göstərir ki, qadın əməyinin tətbiqinə qadağalara dair məhkəmə mübahisələri də yox dərəcəsindədir.

Beləliklə, yuxarıdakı təhlillər belə bir nəticəyə gəlməyə imkan verir ki, Əmək Məcəlləsinin qadın əməyinin tətbiqinə dair qadağaları nəzərdə tutan 241-ci maddəsinin tələblərinə və “Qadın əməyinin tətbiqi qadağan olunan, əmək şəraiti zərərli və ağır olan istehsalatların, peşələrin (vəzifələrin), habelə yeraltı işlərin siyahısı”nda nəzərdə tutulan qadağalara əməl edilməməsinə görə qanunvericilikdə inzibati və cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulmayıb və bu tələblərin pozulmasına görə məsuliyyətə cəlb edilmə halları yox dərəcəsindədir. Bütün bunlar isə qadınların qadın əməyinin tətbiqi qadağan edilən iş yerlərində və peşələrdə işləmələrinə praktik məhdudiyətlər demək olar ki, olmayıb.

III. QADIN ƏMƏYİNİN TƏTBİQİ İLƏ BAĞLI

MÜASİR TENDENSİYALAR

Hazırda qadın əməyi ilə bağlı tendensiyalar bu qadağaların azaldılması və ləğv edilməsi istiqamətindədir. Ən yeni texnologiyaların və innovasiyaların, səmərəli metodların tətbiq olunduğu müasir dünya iqtisadiyyatı artıq on illər əvvəl müəyyən edilən qadağalara yer qoymur.

---

⁴ <http://sosial.gov.az/post/2499>

İnkişaf etmiş ölkələrdə, xüsusilə Avropa ölkələrində, Amerika Birləşmiş Ştatlarında, Kanada və digər ölkələrdə bütün işlər və peşələr qadınlar üçün tam əlçatandır.

Ağır, zərərli və daha çox riskli hesab edilən bu işlər bu ölkələrdə, hətta ayrıca qadın briqadları tərəfindən həyata keçirilir və təcrübə göstərir ki, bir sıra hallarda qadın komandaları bu işin öhdəsindən daha tez və operativ gəlirlər. Məsələn, Parisdə Notr-Dam məbədidəki yanğının söndürülməsinə ən tez qadınların idarə etdiyi yanğınsöhdürənlər gəlib çıxmışdılar.

Müasir dünyada qadın əməyinin tətbiqinə yanaşmalar bu iş yerlərinin və peşələrin seçilməsi insanların cinsi mənsubiyyətinə deyil, onların öz seçimlərinə əsasən müəyyən edilir.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının “Qadınlara qarşı ayrı - seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında” Konvensiya ilə üzv dövlətlər, o cümlədən Azərbaycan Respublikası qadınlara qarşı ayrı seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi, o cümlədən Konvensiyanın 11-ci maddəsi ilə məşğulluq sahəsində qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyi ləğv etmək üçün bütün müvafiq tədbirlərin görülməsi, kişi və qadınların bərabərliyi, peşə və iş növünün azad seçilməsi ilə bağlı öhdəliklər götürüb.

Beynəlxalq Əmək Təşkilatının “Əmək və məşğulluq sahəsində ayrı-seçkilik haqqında” Konvensiyası üzv dövlətlər ilə milli şərait və praktikaya uyğun üsullarla əmək və məşğulluq sahəsində ayrı-seçkiliyin kökünü kəsmək məqsədilə imkanların və dövriyyənin bərabərliyinin təşviq olunmasına yönəldilmiş milli siyasət müəyyən etməyi və yeritməyi öhdəsinə götürüb.

2018-ci il martın 3-də Azərbaycan Beynəlxalq Əmək Təşkilatının “Kişi və qadın işçilər – ailə vəzifələri olan işçilər üçün bərabər imkanlar və bərabər rəftar haqqında” 156 sayılı Konvensiyasına qoşulub.

Konvensiyanın şərtlərinə görə bütün insanlar irqindən, dinindən və ya cinsindən asılı olmayaraq öz maddi rifah və mənəvi inkişafalarını azadlıq və ləyaqət, iqtisadi sabitlik və bərabər imkanlar şəraitində həyata keçirmək hüququna malikdirlər.

Bunlarla yanaşı, Avropa Sosial Xartiyası ilə işçinin sərbəst seçdiyi iş vasitəsi ilə öz yaşayışı üçün qazanc əldə etmək hüququnu səmərəli qorumaq, tam məşğulluğun əldə olunması məqsədilə mümkün qədər yüksək və sabit məşğulluq səviyyəsinə nail olunmasını və onun saxlanılmasını təhlükəli və sağlamlıq üçün zərərli işlərlə əlaqədar təhlükələrin aradan qaldırılmasını, habelə belə təhlükələrin aradan qaldırılmasını iştirakçı dövlətlərin əsas məqsəd və öhdəlikləri kimi müəyyən edilib. Burada həmçinin, göstərilir

ki, cinsindən asılı olmayaraq, məşğulluq və iş məsələlərində bərabər imkanlar və bərabər rəftar hüququnun səmərəli surətdə həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədilə iştirakçı dövlətlər bu hüququn tanınması və həyata keçirilməsini təmin etmək üçün lazımı tədbirlərin görülməsi öhdəliyini götürürlər.⁵

Həmçinin, Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 4-cü maddəsində ayrı-seçkiliyin bütün formları qadın edilir. Cinsi mənsubiyyətə əsaslanan ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyi prinsipi Konvensiyanın 14-cü maddəsi ilə və 12 sayılı Protokolu ilə təmin edilir.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Beynəlxalq Əmək Təşkilatı üzv dövlətləri qadın əməyi üzrə ayrı-seçkiliyi aradan qaldırmağa və qadağaları getdikcə ləğv etməyə çağırıb.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 25-ci maddəsində hamının qanun və məhkəmə qarşısında bərabərliyi təsbit olunub Burada həmçinin göstərilir ki, kişi ilə qadının eyni hüquqları və azadlıqları vardır. Dövlət, irqindən, etnik mənsubiyyətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən, siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqlarına və digər ictimai birliklərə mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, hər kəsin hüquq və azadlıqlarının bərabərliyinə təminat verir. İnsan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını irqi, etnik, dini, dil, cinsi, mənşəyi, əqidə, siyasi və sosial mənsubiyyətə görə məhdudlaşdırmaq qadağandır.

Konstitusiyanın 35-ci maddəsində isə hər kəsin əməyə olan qabiliyyəti əsasında sərbəst surətdə özünə fəaliyyət növü, peşə, məşğuliyyət və iş yeri seçmək hüququ vardır.

Hər kəsin təhlükəsiz və sağlam şəraitdə işləmək, heç bir ayrı-seçkilik qoyulmadan öz işinə görə dövlətin müəyyənləşdirdiyi minimum əmək haqqı miqdarından az olmayan haqq almaq hüququ vardır.

Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin 16-cı maddəsi (Əmək münasibətlərində ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyi) ilə görə əmək münasibətlərində digər digər amillərlə yanaşı insanların cinsi mənsubiyyətinə, qulluq mövqeyinə, həmçinin işçinin işgüzar keyfiyyətləri, peşəkarlıq səriştəsi, əməyinin nəticələri ilə bağlı olmayan digər amillərə görə işçilər arasında hər hansı ayrı-seçkiliyə yol verilməsi, həmin amillər zəminində bilavasitə və ya dolayısı ilə imtiyazların və güzəştlərin müəyyən edilməsi, habelə hüquqlarının məhdudlaşdırılması qəti qadağandır.

---

⁵ Avropa Sosial Xartiyasının 1-ci və 20-ci maddələri

Əmək münasibətləri prosesində işçilər arasında digər amillərlə yanaşı gender üzrə ayrı-seçkiliyə yol verən işəgötürən və ya digər fiziki şəxs qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada müvafiq məsuliyyət daşıyır.

“Gender (kişi və qadın) bərabərliyinin təminatları haqqında” qanunun 2.0.4.-cü maddəsində göstərilir ki, cinsi mənsubiyyətə görə ayrı-seçkilik - seksual qısnama, cinsi əlamətə görə hüquqların bərabər həyata keçirilməsini məhdudlaşdıran və ya inkar edən istənilən fərq, istisna və ya üstünlük qadağan edilir.

Həmin qanunun 3.1.–ci maddəsində isə deyilir ki, cinsi mənsubiyyətə görə ayrı-seçkiliyin bütün formaları qadağandır.

Həmçinin, qanunun 6-cı maddəsi ilə cinsi mənsubiyyətə görə ayrı-seçkiliyin bütün formalarının aradan qaldırılması, kişilər ilə qadınlara bərabər imkanların yaradılması dövlətin öhdəlikləri kimi müəyən edilib.

Bunlarla yanaşı “Gender (kişi və qadın) bərabərliyinin təminatları haqqında” qanunun 7.2.2. – ci maddəsində cinsindən asılı olmayaraq, eyni işlə məşğul olan işçilərə eyni iş şəraitinin yaradılması işəgötürənlərin vəzifələrindən biri kimi müəyyən edilmişdir.

Eyni zamanda, qanunun 8.1.-ci maddəsində göstərilir ki, işdə irəli çəkilmək, peşə hazırlığı keçdiyi və əlavə təhsil aldığı zaman və işin keyfiyyətini qiymətləndirərkən, işdən azad edərkən kişi və qadınlara fərqli yanaşdıqda, işçinin tələbi ilə işəgötürən həmin fərqli yanaşmanın işçinin cinsi mənsubiyyəti ilə bağlı olmadığını əsaslandırmalıdır.

Bunlarla yanaşı onu da qeyd edək ki, hazırda Azərbaycanda hüquqi şəxs yaratmaqla sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmaq və hüquqi şəxs yaratmadan fərdi sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün müəyyən edilmiş 761 fəaliyyət sahəsinin təxminən 1/3 hissəsi (Məsələn; hava nəqliyyatı vasitəsi ilə sərnişinlərin daşınması, tələkəli yüklərin yük avtomobilnəqliyyatı vasitəsi ilə daşınması, su nəqliyyatı vasitəsi ilə sərnişinlərin daşınması, xam neftin hasilatı, dəmir filizinin hasilatı, daş ömür hasilatı, əhəng daşının ş gipsin hasilatı və s.) qadınlar üçün qadağan edilmiş peşələr və ya xidmət sahələri ilə bağlıdır.

Bunlardan əlavə Əmək Məlləsindən 241-ci maddəsində qadın əməyi üçün nəzərdə tutulan məhdudiyyətlərlə bağlı “Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında” qanunda da tələblər nəzərdə tutulmamışdır. Bu qanunda deyilir ki, sahibkarlıqla fəaliyyət qabiliyyəti olan hər bir fiziki və hüquqi şəxs məşğul ola bilər. Burada habelə göstərilir ki, dövlət maddi-texniki,

maliyyə, əmək, informasiya və təbii ehtiyatlardan istifadə sahəsində mülkiyyət və təşkilati-hüquqi imtiyazlara və qeyri-bərabərliyə yol vermir.⁶

Həmçinin, Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsində və "Hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatı və dövlət reyestri haqqında" qanunda qadınlara qadın əməyinin qadağan edildiyi sahələr üzrə fərdi qaydada və ya hüquqi şəxs yaratmaqla sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmaqla bağlı məhdudiyətlər yoxdur.

Bütün bunlardan əlavə, onu da qeyd etməyi zəruri hesab edirik ki, ölkədə qadınlar arasında iqtisadi fəallıq da kifayət qədər yüksəkdir.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına görə əhalinin iqtisadi fəallığı qadınlar arasında 62,9%, kişilər arasında isə 69,7% təşkil edir. Məşğul qadınların sayı məşğul kişilərə nisbətən kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq sahəsində (55,8% - 44,2%), ticarət, nəqliyyat vasitələrinin təmiri sahəsində (60,3% -39,7%), informasiya və rabitə sahəsində (60,1%-39,9%), təhsildə(73,1%-26,9%), əhaliyə səhiyyə və sosial xidmətlərin göstərilməsində (76.1% - 23,9%), istirahət, əyləncə və incəsənət sahəsində (55,3% - 44,7%) çox olmuşdur.⁷

Belə olan halda qadın əməyi üzrə qadağan edilən iş yerlərinin və peşələrinin müəyyən edilməsi bu məsələdə daha çox mübahisələrə yol açır.

NƏTİCƏLƏR VƏ TÖVSIYƏLƏR

Qadın əməyi qadağan edilən iş yerləri və peşələrlə bağlı araşdırmalar üzrə aşağıdakı nəticələrə gəlinir:

- Qadın əməyinin tətbiqi qadağan edilən iş yerləri və peşələr bir sıra hallarda formal xarakter daşıyıb və bu qadağalara praktik olaraq heç də bütün hallarda əməl edilməyib, heç də bütün hallarda nəzərdə tutulan məqsədlərə uyğun tətbiq edilməyib;
- Müasir dünyada qadın əməyinin tətbiqi qadağan edilən iş yerləri və peşələrin müəyyən edilməsi cinsi ayrı-seçkiliyin forması kimi qəbul edilir və indiki tendensiyalar qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının, o cümlədən əmək hüquqları sahəsində ayrı-seçkiliyin aradan qaldırılmasını tələb edir;

⁶ "Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında qanunun 3-cü və 9-cu maddələrinin 1-ci hissələri

⁷ <https://www.stat.gov.az/source/gender/>

BMT-nin Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin ləğv edilməsi üzrə Komitəsi və Beynəlxalq Əmək Təşkilatı üzv dövlətlərə, o cümlədən Azərbaycan Respublikasına əmək qanunvericiliyindəki qadın əməyinin tətbiq edildiyi peşələr və iş yerləri ilə bağlı qadağaları aradan qaldırmağı tələb edir;

- Müasir əmək bazarında tətbiq edilən yüksək texnologiyalar və innovativ metodlar qadın əməyinin tətbiqi qadağan edilən iş yerləri və işlərlə bağlı əsas kimi gətirilən ağır, zərərli, fiziki güc tələb edən və s. kimi səbəblərin böyük əksəriyyətini aradan qaldırır;

Araşdırmalar üzrə nəticələri ümumiləşdirilərək qadın əməyinin tətbiqi qadağan edilən iş yerləri və peşələr üzrə iki variantda Təvsiyələr irəli sürülür:

1. Birinci variant üzrə tövsiyyə olunur ki, qadın əməyinin tətbiqi qadağan edilən iş yerləri və peşələrə münasibətdə yanaşma kökündən dəyişilməli və müasir dünyada gedən tendeniyalara uyğun olaraq bu qadağalar tamamilə ləğv edilməlidir.

Bu məsələdə yanaşma belədir ki, iş yerlərinin və peşələrin seçimi insanların öz seçimi əsasında müəyyən edilməlidir. Yəni, cinsindən asılı olmayaraq hər bir şəxs iş yeri və peşə seçimində müstəqil olmalı və bu iş yerlərini və peşələri seçib-seçməmələrini özləri müəyyən etməlidirlər. Bu halda işəgötürənlər iş üçün müraciət edən şəxslərə iş yerləri və peşələr barədə işin xarakteri, işin ağırlığı və ya yüngüllüyü, iş şəraitinin zərərliyi və çətinliyi, daha çox fiziki güc tələb edib-etməməsi, işin növbəliliyi və sairə ilə bağlı məlumat verməlidirlər

Bu varianta uyğun olaraq təklif olunur ki, AR Əmək Məcəlləsindən qadın əməyinin tətbiqi qadağan olunan iş yerləri və işləri nəzərdə tutan 241-ci maddə çıxarılmalı və AR Nazirlər Kabinetinin 1999-cu il 20 oktyabr tarixli 170 sayılı qərarı ilə təsdiq edilmiş “Qadın əməyinin tətbiqi qadağan olunan, əmək şəraiti zərərli və ağır olan istehsalatların, peşələrin (vəzifələrin), habelə yeraltı işlərin siyahısı” ləğv edilməlidir.

2. İkinci variant üzrə tövsiyyə olunur ki, qadın əməyinin tətbiqi qadağan edilən iş yerləri və peşələr minimuma qədər azaldılmalı və qadağalar analığın mühafizəsi məqsədi ilə yalnız hamilə və 3 yaşınadək uşağı olan qadınlara tətbiq edilməlidir.

Bunun üçün, AR Əmək Məcəlləsinin qadın əməyinin tətbiqi qadağan olunan iş yerləri və işləri nəzərdə tutan 241-ci maddəsinin 1-ci hissəsindəki qadağan olunan işlər sırasından “digər yeraltı işlər” qadağası və həmin maddənin 2-ci, 3-cü və 4-

cü hissələri tam olaraq çıxarılmalı və Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 1999-cu il 20 oktyabr tarixli 170 sayılı qərarı ilə təsdiq edilmiş “Qadın əməyinin tətbiqi qadağan olunan, əmək şəraiti zərərli və ağır olan istehsalatların, peşələrin (vəzifələrin), habelə yeraltı işlərin siyahısı” ləğv edilməli və qadın əməyinin tətbiqi qadağan edən iş yerləri və peşələr üzrə yeni siyahı müəyyən edilib təsdiqlənməlidir.